

MODIFICĂRI ÎN TABELUL SINCRONISMELOR PRIVIND ENEOLITICUL TÎRZIU

DE

PETRE ROMAN

O serie de fapte documentare, noi sau foarte recente, cum sînt :

1. prezența elementelor de tip Cernavoda I în așezări care aparțin Sălcuței clasice sau unor grupe înrudite și contemporane cu ea ;
2. absența topoarelor de tip Jászladány din așezările Gumelnița (care cunosc tipul Vidra) și existența lor în cele Sălcuța ;
3. apariția complexelor de tip Brătești ;
4. descoperirea unui cimitir, cu forme incipiente Bodrogkeresztúr, care suprapune o așezare Sălcuța, constituie suficient material de reflecție asupra veridicității¹ schemelor, mai mult sau mai puțin tradiționale, de cronologie relativă.

1a. Încă mai demult, D. Berciu a sesizat folosirea scoicilor pisate pentru confecționarea unor vase din nivelurile IIb și III de la Sălcuța². O situație asemănătoare am înregistrat pe materialul de la Ostrovu Corbului, punctul „Botu Piscului”³.

1b. Cîteva fragmente ceramice de la Vădastra⁴ nu au, din păcate, nici încadrarea cronologică nici pe cea culturală asigurată⁵. Prezența lor acolo ne indică însă existența spre est, în imediata apropiere, a unei culturi de origine nord-pontică.

¹ Unele dintre punctele noastre de vedere sînt cuprinse și analizate în detaliu de către Ann Dodd-Oprișescu, în *Primele elemente stepice din eneoliticul românesc*, teză de doctorat la Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași.

² D. Berciu, *Contribuții la problemele neoliticului în România în lumina noilor cercetări*, București, 1961, p. 280, 305.

³ Petre Roman, *Dacia*, N.S., 15, 1971, p. 40, pe forme din fig. 6/14, 15 ce pot fi comparate cu D. Berciu, *op. cit.*, fig. 86/9 (din strat Sălcuța I) și fig. 94/9 (din strat Sălcuța II a).

⁴ V. Christescu, *Dacia*, 3—4, 1927—1932, fig. 50/3, 8 ; 51/12 ; 53/9 ; Ion Nestor și Eugenia Zaharia, *Dacia*, N.S., 12, 1968, fig. 2/2, 3 ; 4/6, 11—13 ; Sebastian Morintz și Petre I. Roman, *Dacia*, N.S., 12, 1968, p. 74.

⁵ I. Nestor și E. Zaharia (*op. cit.*, p. 25) atribuie fragmentele ceramice de la Vădastra fenomenului Cucuteni C pătruns în aria Sălcuța ; în etapa Corlăteni (*ibidem*, p. 34, nota 60) pînă la Piscul Cornișorului (prin nota 30 trimițînd la D. Berciu, *op. cit.*, fig. 151/1), iar în etapa Traian pînă la Vădastra. La p. 34, aceiași autori afirmă că descoperirile de la Vădastra sînt ulterioare Sălcuței III, plasîndu-se la orizontul cronologic Sălcuța IV. Fragmentul ceramic de la Piscul Cornișorului aparține totuși (cum afirmă și D. Berciu, *op. cit.*, p. 128) culturii Coțofeni ; ornamentul este realizat însă cu șnurul răsucit și nu înfășurat (aprecierea D. Berciu, *op. cit.*, p. 128, fiind de această dată greșită). Seb. Morintz și P. Roman (*op. cit.*, p. 74) atribuie descoperirile de la Vădastra culturii Cernavoda I : unele unei perioade timpurii, altele etapei finale, paralelă cu Usatovo. Ornamentul cu „găuri-butoni” obturați, în tehnica „au repoussé”, apare pe ceramica C din faza Cucuteni A—B, în nivelurile vechi ale așezării de la Cernavoda și la Foltești (vezi I. Nestor și E. Zaharia, *op. cit.*, nota 62). După părerea noastră, valoarea „cronologică” a acestui ornament este diminuată de faptul că el putea să fie reintrodus pe teritoriul României, în perioade diferite, de grupe nord-pontice care i-au asigurat continuitatea (pentru Usatovo, vezi G. Rosenberg, *Kulturströmungen in Europa zur Steinzeit*, Copenhaga, 1931, fig. 40 ; 59—63).

1c. Foarte clare elemente de tip Cernavoda I sînt prezente între materialele aparținînd grupei Șuplevec-Bakarno Gumno, numită anterior și Crnobuki⁶, din sudul Macedoniei. Este vorba de o ceramică ornamentată cu impresiuni de șnur „înfășurat”, în maniera Cernavoda I, la care putem atașa o parte a plasticii antropomorfe⁸ și scepstrul zis de la Suvodol, de fapt de la Șuplevec⁹. Indiferent dacă împărtășim sau nu punctul de vedere emis de Ann Dodd-Oprițescu — după care am avea de-a face cu o adevărată întrepătrundere între două etnii (Cernavodă I și Bubanj), cu asimilarea elementelor Cernavoda I de către cele Bubanj¹⁰ — sau admitem prezența în Pelagonia a unor comunități Cernavoda I, „debarasate” în bună măsură de cultura lor materială originală (din care au păstrat totuși un minimum) și „îmbrăcate” cu o „haină balcanică” de împrumut, un fapt rămîne evident și anume: contemporaneitatea elementelor Cernavoda I cu cele de caracter Sălcuța clasică; grupul Șuplevec-Bakarno Gumno fiind paralelizat cu Sălcuța II-III (ceramica cu șnur răsucit apărînd în complexe sincronizate cu Sălcuța IIc-III)¹¹. Chiar dacă o analiză mai aprofundată sau noi fapte documentare vor modifica în detaliu sincronismele actuale dintre grupul Șuplevec-Bakarno Gumno și Sălcuța, un lucru este de pe

⁶ M. Garašanin, *Neolithikum und Bronzezeit in Serbien und Makedonien*, BerRGK, 39, 1958, p. 118—120, pl. 25/1—5.

⁷ O astfel de ceramică apare în așezări ale grupului Șuplevec-Bakarno Gumno (M. Garašanin, V. Sanev, D. Simoska, B. Kitanovski, *Les civilisations préhistoriques de la Macédoine*, Štip, 1971, p. 27—28: pentru definirea și semnificația grupului; pentru ornamentul șnurat: p. 77 și nr. 167/d; M. Garašanin, D. Simoska, *Macedoniae Acta Archaeologica*, Prilep, 2, 1976, p. 9 și urm.: pentru ceramica șnurată de la Șuplevec, p. 30—31 și pl. II/7; VII/24, 25; VIII/28a: IX/30; X/32, 33; D. Simoska, B. Kitanovski, J. Todorović, *Macedoniae Acta Archaeologica*, Prilep, 2, 1976, p. 43 și urm.: pentru ceramica șnurată de la Crnobuki, care apare numai în stratul I, vezi p. 71, fig. 8 și pl. III/1, 4—7).

⁸ Cultura Cernavoda I cunoaște idolii plăți, în poziție șezîndă (Seb. Morintz și P. Roman, *op. cit.*, fig. 2/1—3) sau „preluări” gumelnițene (*ibidem*, fig. 5/5), uneori cu o perforare verticală a capului (*ibidem*, fig. 7/3). Acest din urmă exemplar este interesant prin asemănarea pe care și-o află într-o descoperire din nivelul IIB de la Sălcuța (D. Berclu, *op. cit.*, pl. 152/1). Adăugînd similitudinile dintre singurul vas-askos cunoscut pentru cultura Cernavoda I (Seb. Morintz și P. Roman, *op. cit.*, fig. 15/1=17/9) și cele sălcuțene sub formă de „burduf” (D. Berciu, *op. cit.*, fig. 15/1, 2) căpătăm alte elemente de sincronizare între cele două culturi. Apropierile existente între plastica Cernavoda I și aceea din grupul Șuplevec-Bakarno Gumno nu se referă la tipul cu „cap mobil”, frecvent în cultura Cernavoda III, ci la reprezentările antropomorfe șezînde (M. Garašanin, *op. cit.*, pl. 25/1; D. Simoska, B. Kitanovski, J. Todorović, *op. cit.*, pl. I/1—5), cu partea superioară curbată. Foarte apropiată de exemplarele de la Cernavoda este o descoperire de la Usta na Drim („neolitic recent”: M. Garašanin, V. Sanev, D. Simoska, B. Kitanovski, *op. cit.*, p. 74, nr. 129; de comparat cu Sebastian Morintz și Petre Roman, *op. cit.*, fig. 2/1—2). Cit privește plastica „cu cap mobil”, atît de caracteristică pentru complexe din Macedonia (M. Garašanin, *op. cit.*, pl. 52/2; M. Garašanin, V. Sanev, D. Simoska, B. Kitanovski, *op. cit.*, p. 76, 78 și nr. 151, 168—170; D. Simoska, B. Kitanovski, J. Todorović, *op. cit.*, pl. I/7), ea a putut fi preluată în urma primelor contacte dintre triburile Cernavoda I cu cele gumelnițene și conservată în complexe de caracter Șuplevec-Bakarno Gumno și Rachmani (un exemplar pictat cu roșu provine de la Asea: E. J. Holmberg, *The Swedish Excavations at Asea in Arcadia*, Göteborg, 1914, pl. II/j) pînă în perioada Cernavoda III cînd este din nou transmisă regiunilor dunărene. Pentru problematica acestei plastici, vezi VI. Dumitrescu, SCIV, 11, 1960, 2, p. 215—260, cu bibliografia mai veche și Petre I. Roman și Ioan Neméti, *Cultura Baden în România*, București, 1978, nota 6.

⁹ M. Garašanin, GlasnikSarajevo, p. 15—16; M. Garašanin, V. Sanev, D. Simoska, B. Kitanovski, *op. cit.*, p. 28, 78 și nr. 172; M. Garašanin, D. Simoska, *op. cit.*, p. 31; D. Berciu, *Dacia*, N.S., 6, 1962, p. 397 și urm.

¹⁰ Ann Dodd-Oprițescu, *op. cit.*, p. 98—100.

¹¹ M. Garašanin, D. Simoska, *op. cit.*, p. 30.

acum sigur : orizontul cronologic, reprezentat de așezările din sudul Macedoniei, atribuite grupului Șuplevec-Bakarno Gumno, este anterior celui ilustrat prin stratul inferior de la Hissar¹² și deci, cu atât mai mult, Sălcuței IV. Totodată, el este mai nou decât cea mai mare parte din evoluția grupei Bubanj Hum Ia¹³. Din aceasta rezultă și un sincronism clar între evoluțiile culturilor Cernavoda I și Sălcuța clasică¹⁴. Că acest sincronism este valabil și pentru perioada Sălcuța IV, o dovedesc unele descoperiri de la Gornja Tuzla¹⁵.

2. Așezările gumelnițene își încheie existența cu topoare de tip Vidra¹⁶ în timp ce la Reșca, într-o așezare Sălcuța s-a descoperit un topor de tip Jászladány, varianta Tîrnăvița¹⁷. Din această constatare rezultă un fapt surprinzător : cel puțin o parte a etapelor „clasice” ale culturii Sălcuța este mai nouă decât cultura Gumelnița. Sincronismul dintre cultura Cernavoda I și etapele Sălcuța II-IV, invocat și argumentat la punctul 1, confirmă constatările de la punctul 2 și este confirmat în același timp de acestea din urmă ; căci, în momentul apariției culturii Cernavoda I la Dunărea inferioară, așezările gumelnițene din acele locuri își încetează existența și anume într-un moment desemnat $A_2 - B_1$, datat cu importuri

¹² Pentru Hissar, vezi J. Todorović, ArchJug, 4, 1962, p. 25—29 ; Petre I. Roman, Dacia, N.S., 15, 1971, p. 123, nota x ; idem, *Cultura Coșofeni*, București, 1976, p. 59 și fig. 9 ; Petre I. Roman și Ioan Némethi, *op. cit.*, nota 11.

¹³ Hiatus-ul existent între Bubanj Ia și Ib a fost semnalat, sub forma Bubanj IX, de către J. Lichardus, J. Vládar, SlovArch, 12, 1964, 1, p. 144—145 ; noi l-am detaliat, concretizat și reprezentat grafic (*Cultura Coșofeni*, p. 56 și fig. 9) iar M. Garașanin îi recunoaște implicit, atunci cînd este obligat să plaseze grupul Șuplevec-Bakarno Gumno la granița între Bubanj-Hum Ia și Ib (M. Garașanin, D. Simoska, *op. cit.*, p. 29). Spațiul este însă cu mult mai mare căci el trebuie să cuprindă, în afară de grupa Șuplevec-Bakarno Gumno și orizonturile corespunzătoare stratului inferior de la Hissar (Sălcuța IV), Cernavoda III timpurie și Coșofeni I, parțial II.

¹⁴ Punind în legătură apariția grupei Bubanj-Hum cu dislocarea triburilor gumelnițene și sălcuțene de către cele Cernavoda I, Seb. Morintz și P. Roman (Dacia, N.S., 13, 1969, p. 62 și nota 6) indică implicit un sincronism între Sălcuța și Cernavoda I. M. Garașanin, V. Sanev, D. Simoska, B. Kitanovski (*op. cit.*, p. 27—28) adoptă acest punct de vedere, extinzîndu-l la grupul Șuplevec-Bakarno Gumno și la unele elemente ale grupului Rachmani.

Sincronismul Cernavoda I-Sălcuța clasică va fi reprezentat grafic în *Cultura Coșofeni*, fig. 9. Un punct de vedere asemănător adoptă și M. Garașanin și D. Simoska (*op. cit.*, p. 30) care, paralelizînd Bubanj-Hum Ia cu tranziția de la Sălcuța IIa și IIb socot asigurată sincronismul între Șuplevec-Bakarno Gumno, pe de o parte și Cernavoda I, Cucuteni A—B și B, pe de alta.

¹⁵ Petre Roman, *JahresschriftHalle*, 58, 1974, p. 171, care atribuie descoperirile din sudul Bitoiiei perioadei Cernavoda I tîrzie, în timp ce Ann Dodd-Oprîtescu, (*op. cit.*, p. 99), avînd în vedere analogiile pe care eeramica ornamentată cu șnurul de la Șuplevec și Crnobukl le are în aceea de tip C de la Fedeleșeni și Drăgușeni, crede că „această fuziune s-a produs foarte curînd după sosirea comunităților Cernavoda la Dunărea de Jos”.

¹⁶ A. Vulpe, *Die Äzte und Beile in Rumänien*, II, PBF, 9, 1975, p. 22—23 ; pentru sincronisme, vezi și p. 3. Toporul de la Ciolănești-din-Deal, descoperit într-o depunere aparținînd tranziției de la Gumelnița A_2 la B_1 (*ibidem*, p. 24), a fost încadrat în tipul Codor (*ibidem*, p. 23—24). Afirmția lui Vi. Dumitrescu (*Apulum*, 12, 1974, p. 36) cu privire la „toporul de cupru cu brațele în cruce din faza Gumelnița A_2 a unei așezări din Muntenia” (tot acolo vezi și nota 24) ne apare de aceea ca surprinzătoare, cu atât mai mult cu cit din această confuzie rezultă și „dovezi” de sincronizare între culturile Bodrogkerezstúr și Gumelnița A_2 (*ibidem*, p. 36). O analiză detaliată a problemei găsim în Ann Dodd-Oprîtescu, *op. cit.*, p. 6—7, notele 9—10.

¹⁷ Al. Vulpe, *op. cit.*, p. 38. Toporul aparține perioadei în care s-a construit un val de apărare pentru așezarea Sălcuța III de la Reșca. Varianta Tîrnăvița ar fi cea mai veche dintre variantele tipului Jászladány (*ibidem*, p. 46).

Cucuteni A₃¹⁸. Vechiul sincronism (Gumelnița Ic// Sălcuța I; Gumelnița II—IV// Sălcuța II—IV)¹⁹ ne apare astăzi desuet, căci deosebirile existente între cele două culturi nu se datorează doar fenomenului de regionalizare, ci și unor diferențe cronologice. Nu putem preciza astăzi în amănunt etapele în care cele două culturi se dezvoltă în paralel. Nivelul Sălcuța IIB (D. Berciu) ar trebui, în mod normal (vezi punctul 1a), să fie ulterior culturii Gumelnița. Observația mai veche emisă de Henrieta Vajsova²⁰ după care cea mai mare parte a straturilor așezării de la Sălcuța aparțin fazei finale (IV, în schema sa) a acestei culturi, fază paralelizată cu ultimul nivel al așezărilor gumelnițene din nord-estul Bulgariei, pornește de la realitatea că elemente foarte caracteristice ale stratului Sălcuța I (cum ar fi: ceștile cu două toarte, diminuarea vizibilă a picturii cu grafit) sînt întîlnite doar în etapele gumelnițene tîrzii. Aceasta ar putea să însemne un sincronism între începutul așezării de la Sălcuța și sfîrșitul celor gumelnițene din estul Munteniei²¹.

3. Descoperirile de tip Brătești, puse în valoare de către Ersilia Tudor²², par să dea un răspuns cu privire la soarta unor foste comunități gumelnițene, izolate de vechile căi de iradiere culturală. Faptul că, prin cultura lor materială, oferă suficient de clare elemente de sincronizare cu Cernavoda I și Sălcuța, reprezintă încă o dovadă indirectă privitoare la evoluția în bună măsură nesincronă a culturilor Gumelnița și Sălcuța.

Deci, vecinii culturii Cernavoda I sînt: spre vest și nord-vest, pentru o perioadă de timp cultura Gumelnița, iar apoi Sălcuța și Brătești; spre nord, Cucuteni²³.

4. La Ostrovu Corbului, în jurul km fluvial 911 (teren numit de localnici „Botu Cliuciului”), se află o așezare cu mai multe straturi de cultură a căror grosime depășește 4 m. În trei mari secțiuni (I, XI, XII), la adîncimi cuprinse între 2,85—3,40 m, pe o suprafață de aproximativ 120 m², s-au descoperit o locuință într-o secțiune (SI, între 2,85 și 3,05 m adîncime) și două niveluri de construcție în altă suprafață (SII; nivelul mai nou între 2,85—3,05 m, iar cel mai vechi între 3,10 și 3,40 m adîncime), toate aparținînd culturii Sălcuța. Un steril aluvionar, gros de 20—35 cm, separa ruinele incendiate ale locuințelor Sălcuța de cel mai vechi nivel de construcție Coțofeni. Gropile unui cimitir de înhumăție, cu schelete chir-

¹⁸ VI. Dumitrescu, *Dacia*, N.S., 8, 1964, p. 55—56; idem, *Apulum*, 7, 1968, 1, p. 39—41. Prin aceasta, noi nu negăm, ci dimpotrivă afirmăm posibilitatea ca unele dintre comunitățile gumelnițene dislocate să-și continue un timp viața tradițională, în regiunile colinare ale Munteniei.

¹⁹ D. Berciu, *Contribuții...*, p. 88—90, 107.

²⁰ *SlovArch*, 14, 1966, 1, p. 41.

²¹ O relație de cauză-efect: deplasarea spre vest a unor comunități gumelnițene, sub presiunea triburilor nord-pontice și transformarea lor în grupe Sălcuța, Bujanj-Hum Ia, Krivodol este firesc să fie postulată (vezi mai sus, nota 14). Totodată, excluderea posibilității ca fenomenul Sălcuța să fie în bună parte și local, parte pentru care trebuie lărgite investigațiile în manifestări ante Piscul Cornișorului sau în cele „protosălcuțene”, ar fi illogică. Nu cunoaștem, de asemenea, care a fost soarta unor enclave gumelnițene timpurii din sud-estul Olteniei, de felul descoperirilor de la Orlea (Petre Roman, *SCIVA*, 27, 1976, 2, p. 149).

²² *SCIVA*, 28, 1977, 1, p. 37—53; idem, *Dacia*, N.S., 22, 1978 (sub tipar).

²³ Pe tîrșimul stabilirii tuturor verigilor evolutive ale culturii de tip Brătești este încă mult de lucru. O strachină, din seria variantei monteoarene, descoperită la Tirgu Ocna-Podei (C. Matasă, *ArhMold*, 2—3, 1964, fig. 28/11), arată, prin formă și motive ornamentale (chiar dacă sînt realizate prin mijloace diferite), frapante analogii printre cele de tip Brătești (E. Tudor, *SCIVA*, 28, 1977, 1, fig. 2; 7/10, 15—17), deci acestea din urmă ar putea avea o mai îndelungată evoluție.

cite pe o parte, perforază cel puțin mijlocul și partea inferioară a depunerii aluvionare și uneori și nivelul Sălcuța. Inventarul funerar, constînd din vase, indică pe de o parte forme incipiente Bodrogkeresztúr („oale de lapte”, cești cu două toarte, străchini, toate neornate), iar pe de alta modul de constituire a principalelor elemente ale olăriei acestei culturi²⁴. La partea superioară a depunerii aluvionare, au fost descoperite resturi ceramice răzlețe, cu profile sălcuțene, uneori cu scoică pisată în pastă, precum și două fragmente ceramice cu ornamente tipice pentru Bodrogkeresztúr, realizate prin împunsături succesive. Aceste resturi sînt datorate unei locuiri de scurtă durată, cu complexe izolate a căror delimitare este o speranță pentru viitor. Nu este însă exclus ca așezarea corespunzătoare lor să fi fost deja distrusă de Dunăre. De pe plajă, au fost culese două fragmente ceramice cu toarte aplicate care, dacă stau în legătură cu resturile invocate, ar indica orizontul cronologic Sălcuța IV sau, mai curînd, Herculane — eneolitic II. Tot de pe plajă provin și fragmente de vase Tiszapolgár care pot fi contemporane cu locuirea Sălcuța. Întrucît, prin caracterul său de „complex închis”, locuirea Sălcuța de la Ostrovu Corbului va deveni un punct de referință important pentru alte complexe sălcuțene mai puțin bine stratigrafiate, evităm în mod deliberat încadrarea ei în schemele cronologice în vigoare. Așteptăm de asemenea recoltarea unui material mai bogat pentru a da o caracterizare „etapei Sălcuța de la Ostrovu Corbului — km 911”, căci ea constituie nu numai un jalon pentru periodizarea culturii căreia îi aparține, ci și un punct de reper pentru stabilirea raporturilor cronologice directe dintre culturile Sălcuța, Tiszapolgár, Bodrogkeresztúr, Herculane-eneolitic II. De pe acum se poate afirma însă că începutul culturii Bodrogkeresztúr are loc la distanță de sfîrșitul culturii Gumelnița. Ne putem aștepta așadar la descoperirea și conturarea unor noi și originale forme de manifestare ale culturii Tiszapolgár din interiorul arcului carpatic care să fie sincrone cu unele etape „clasice” sălcuțene, dar posterioare culturii Gumelnița în ansamblu²⁵. Totodată, cînd

²⁴ Analizînd materialul de la Deva-Ciangăi, am remarcat că „procesul de transformare a culturii Tiszapolgár într-o cultură nouă (Bodrogkeresztúr) presupune un contact direct, nemijlocit cu aria Sălcuța” (Dacia, N.S., 15, 1971, p. 96). Nu bănuiam atunci că acest „contact direct” va avea loc chiar pe Dunăre, unde se creează principalele forme care deosebesc cultura Tiszapolgár de Bodrogkeresztúr. În schimb, „al doilea element modificator al culturii Tiszapolgár în cultura Bodrogkeresztúr se datorează contactelor strînse ale primei cu ceramica pictată transilvăneană” (*ibidem*), fenomen atît de vizibil la Recl unde, pe formă Bodrogkeresztúr (Székely Z., SCIV, 15, 1964, 1, fig. 3/1 = fig. 4/1) se aplică un ornament pictat. S-au emis și păreri (Ann Dodd-Oprîșescu, *op. cit.*, p. 95) după care ceramica pictată de la Recl n-ar fi opera cucutenienilor.

²⁵ O asemenea posibilitate rezultă atît din existența unor forme de manifestare de tipul celor de la Deva-Ciangăi (O. Floca, SCIV, 1, 1950, 2, p. 220 și urm.) și Recl (Székely Z., *op. cit.*, p. 121 și urm.) ca și din recenta descoperire a unui topor de tip Jászladány într-un mormînt atribuit perioadei de trecere de la Tiszapolgár la Bodrogkeresztúr (descoperire P. Patay, în 1977. Informație I. Ecsedy). Această ultimă descoperire confirmă punctul nostru de vedere în legătură cu datarea cimitirului de la Decea Mureșului la un nivel Tiszapolgár tîrziu (P. Roman, Dacia, N.S., 15, 1971, p. 113—114). Din păcate, sintem obligați să reținem atenția și asupra unui fapt mai puțin obișnuit în literatură: deși autorul unuia studiu (publicat în Balcanica, Belgrad, 3, 1972, p. 69—70) cunoștea punctul nostru de vedere și oral (de la comunicarea ținută la Institutul de arheologie, la începutul anului 1970) și scris (vezi Balcanica, nota 8, de la p. 60), el exprimă puncte de vedere aproape identice cu ale noastre, fără să încunoștințeze cititorul de acest lucru. Descoperirea lui P. Patay confirmă de asemenea afirmația noastră, că o serie de fapte „nu se opun atribuirii lor (topoarelor „cu brațe în cruce”, P.R.) și unei etape tîrzii Tiszapolgár” (Dacia, N.S., 15, 1971, p. 114).

luăm în discuție poziția cronologică a culturii Bodrogkeresztúr în eneoliticul românesc, va trebui mai întâi să precizăm limitele acestei noțiuni. În cadrul arealului numit în mod obișnuit Bodrogkeresztúr, constatăm existența mai multor etape cronologice și culturale : *a.* etapa de formare a culturii Bodrogkeresztúr, o etapă de „desprindere” de fondul Tiszapolgár tradițional sau de acela rezultat din expansiunea culturii Tiszapolgár în ținutul culturilor Vinča-Pločnik, Sălcuța, Petrești, Ariușd. Acestei primă etape îi corespund cimitirul de la Ostrovu Corbului și așezările de la Deva-Ciangăi și Reci. Așa cum rezultă din observațiile făcute la Ostrovu Corbului, este un moment cronologic sigur anterior Sălcuței IV și mai nou decât unele etape ale Sălcuței „clasice”. După descoperirile de la Reci, acest moment ar fi sincron cu faza Cucuteni A-B. Dar cu care subfaze²⁶ ? *b.* etapa individualizării, „clasică”, pentru care nu avem elemente de sincronizare ; *c.* etapa depersonalizării, când fondul Bodrogkeresztúr este înglobat într-un larg proces de uniformizare culturală (care se întinde din Macedonia pînă în estul Slovaciei, de la Dunărea mijlocie pînă la Carpații Orientali și Oltul inferior). Această ultimă etapă nu mai poate fi denumită Bodrogkeresztúr, și trebuie să avem în vedere acest lucru atunci când încercăm să sincronizăm manifestările culturale din spațiul extracarpatic cu cele din Transilvania²⁷.

În concluzie, sincronismul : Cernavoda I — Sălcuța II-IV — Brătești — Bubanj-Hum Ia — Šuplevec — Bakarno !Gumno — Hissar, stratul inferior — Rachmani — Bodrogkeresztúr — Herculane II, III — Cucuteni A-B, B ni se pare mai apropiat de adevăr decât cele anterior postulate.

²⁶ Afirmam că sincronismul dintre culturile Bodrogkeresztúr și Cucuteni va fi început încă înainte de sfârșitul fazei Cucuteni A—B și anume la sfârșitul fazei Cucuteni A” (Vi. Dumitrescu, SCIVA, 27, 1976, 3, p. 356) nu este sprijinită de faptele aduse în discuție. În legătură cu piesele de cupru de la Clolănești și Drăgușeni, vezi mai sus notele 16 și 25. În mod normal, textul „Prima dintre aceste două descoperiri arată clar că asemenea piese pot fi și ceva mai vechi decât cultura Bodrogkeresztúr, și deci datînd cel puțin de la sfârșitul culturii Tiszapolgár, . . . (Vi. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 356) ar fi trebuit continuat „așa cum a postulat P. Roman în Dacia, N.S., 15, 1971, p. 114”, chiar dacă — cum am mai spus — plesa de la Clolănești nu este un „topor cu brațe în cruce”.

²⁷ Revenind asupra descoperirilor de la Traian (vezi discuțiile din : Dacia, N.S., 15, 1971, p. 112 ; Apulum 12, 1974, nota 22 de la p. 35—36 ; SCIVA, 27, 1976, 3, p. 356, 357, 360), trebuie să subliniem din nou două aspecte ale problemei : 1) descoperirile fac parte din etapa *c.* deci nu mai pot fi raportate la „cultura Bodrogkeresztúr (rămîne de văzut în ce măsură unele complexe Bodrogkeresztúr B — separate ca atare de I. Bognár-Kutzián, StudZvesti, 17, 1969, p. 31 și urm. ; Idem, în *Symposium über Entstehung und Chronologie der Badener Kultur*, Bratislava, 1973, p. 32-35—pot fi socotite încă Bodrogkeresztúr tipice sau sînt suficiente de alterate pentru a fi atribuite, și cultural și cronologic, etapei *c.* Vasul de la Calu-Piatra Șolmului (Vi. Dumitrescu, *Arta preistorică în România*, București, 1974, fig. 140 ; Idem, SCIVA, 27, 1976, 3, p. 356) nu confirmă, prin el însuși, situația de la Traian, și încă „perfect”, deoarece are analogii mai fidele la Reci. 2) dacă orizontul Cucuteni A—B₂ trebuie să fie considerat, după descoperirile de la Traian, sincron cu etapa *c.* deci post-Bodrogkeresztúr, ar însemna că etapa *a* și *b* (proto-și Bodrogkeresztúr „clasice”) sînt limitate la o perioadă foarte scurtă de timp, în cadrul fazei Cucuteni A—B. În același timp, etapa *c* ar fi de lungă durată, căci complexe de tip Cheile Turzii (deci Herculane II) au bune analogii în complexe Cernavoda I de tip Rimnicelu (deci Cucuteni B₂). Dacă admitem o relație cronologică între Traian și Vajska (B. Brukner, ArchJug, 11, 1970, p. 1 și urm. ; Idem, Istraživanja, Novi Sad, 5, 1976, p. 27 și urm. ; Vi. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 360) va trebui să suportăm și consecințele ce rezultă din faptul că Vajska se datează în perioada Herculane III, care corespunde sfârșitului fazei Cucuteni B.

ABÄNDERUNGEN DER CHRONOLOGISCHEN TAFEL DES SPÄT- ÄNEOLITHIKUMS

(ZUSAMMENFASSUNG)

Der Verfasser beruft sich auf das Vorhandensein der Elemente des Cernavoda I Typus in den Sălcuța Siedlungen (Anm. 2—5) oder in denjenigen der Šuplevec-Bakarno Gumno Gruppe; auf das Vorhandensein der Äxte des Typus Jászladány in Sălcuța Siedlungen (Anm. 17) und auf deren Fehlen aus den Siedlungen der Gumelnița-Kultur sowie auf die Erscheinung der Siedlungen des Brătești Typus (Anm. 22) und behauptet, daß zwischen den Sălcuța- und Gumelnița-Kulturen ein Zeitunterschied bestanden hat u.zw. in dem Sinne, daß nur der Beginn der Sălcuța-Kultur (so wie er aus der namengebenden Siedlung bekannt ist) mit dem Ausgang der Gumelnița-Kultur (Anm. 20) parallel ist. In dieser Weise wird der Synchronismus Cernavoda I — Sălcuța II-IV — Brătești — Bubanj — Hum Ia — Šuplevec — Bakarno Gumno — Hissar, untere Schicht — Rachmani — Bodrogkeresztúr — Herculané II, III — Cucuteni A-B, B postuliert.

Auf Grund der Funde von Ostrovu Corbului-Km 911 wird der Entstehungsvorgang der Bodrogkeresztúr-Kultur (betreffe die Verbindung zwischen der Tiszapolgár-Kultur und Sălcuța, Petrești und Ariușd) sowie ihre chronologische Stellung im Karpaten-Donauraum erneut besprochen.